

Michiel Baud

## Geschiedenis kan niet zonder moraal

*De Academische Boekengids* 36, december 2002, pp. 6-7.

**Michiel Baud verrichtte in opdracht van de regering onderzoek naar Jorge Zorreguieta. In reactie op het Srebrenica rapport en het artikel van Blom stelt hij dat geschiedschrijving per definitie een morele lading heeft, of de onderzoeker dat wil of niet.**

Historisch onderzoek in opdracht van de politiek onderscheidt zich op twee belangrijke punten van 'gewoon' historisch onderzoek: de aanleiding tot het onderzoek en de politiek-morele context ervan. Het lijkt geen twijfel dat de vraagstelling bij onderzoek in opdracht niet op wetenschappelijke gronden is gebaseerd. Het gaat daarbij niet om conceptuele originaliteit of om prangende wetenschapstheoretische vragen. Deze studies worden verricht voor een maatschappelijk debat en de behoefte om aan dit debat een noodzakelijke (historische) dimensie toe te voegen. Totdat onze kroonprins verkering kreeg met zijn huidige vrouw had niemand, binnen of buiten Argentinië, behoefte gevoeld om de doopceel van vader Zorreguieta te lichten.

Integendeel, in Argentinië wist bijna niemand meer wie hij was en wat hij had gedaan. Op dezelfde manier zouden weinig historici het in hun hoofd hebben gehaald om de gang van een fotorolletje na te gaan zoals gebeurt in het NIOD rapport. Het was louter en alleen vanwege het maatschappelijk debat en de symbolische betekenis die dat fotorolletje daarin was gaan innemen, dat de NIOD onderzoekers zich gedwongen zagen negentien pagina's te besteden aan het kwijtraken ervan. Op zichzelf is het niet erg dat historici, indien gewenst, historisch onderzoek doen naar thema's die vanuit een breder wetenschappelijk oogpunt op het eerste gezicht niet direct relevant zijn. Bij heel veel historisch onderzoek kunnen vragen gesteld worden over de wetenschappelijke relevantie ervan, zonder dat het onderzoek daardoor direct waardeloos wordt. Ik heb me wel vaak afgevraagd tot waar historici moeten gaan. Was de zaak van het fotorolletje niet veel meer het terrein van een inlichtingendienst of van onderzoekers van het type Inspector Morse of Columbo?

Dit soort onderzoek kent nog een belangwekkend aspect. Meestal zit er ook een politieke en morele vraag verscholen achter de 'gewone' historische vragen die de onderzoekers gesteld worden. Impliciet of expliciet komt steeds weer de vraag aan de orde: hadden de betrokken personen in de context van hun tijd anders kunnen handelen dan ze hebben gedaan? Onderzoekingen als die van het NIOD of die van mijzelf over Zorreguieta worden per definitie gestuurd door de vraag in hoeverre historische personages in de context van hun tijd 'anders' hadden kunnen handelen dan zij deden. Voor het NIOD rapport was het een cruciale vraag of bewindvoerders en generaals 'hadden kunnen weten' wat er zou gaan gebeuren op het moment dat zij de enclave verlieten. Is hun gedrag en handelen ook verwijtbaar in de context van hun tijd en de situatie waarin zij zich bevonden? Wellicht is het vanwege deze onderliggende vraag dat historici recentelijk zo vaak is gevraagd hun licht te laten schijnen over dergelijke morele kwesties. Als er iets is wat historici wordt aangeleerd, dan is het wel het vermijden van anachronismen; zij worden geacht historische personen en hun handelen in de tijd te plaatsen.

Het is in zekere zin ironisch dat juist Hans Blom het NIOD onderzoek moest leiden waarin die politiek-morele vraag zo centraal stond. Hij was het immers die ten aanzien van het historisch onderzoek naar de Tweede Wereldoorlog zo sterk gepleit heeft voor een minder moralistische geschiedschrijving. In zijn oratie als hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam in 1983, pleitte hij voor het doorbreken van, wat hij noemde, de 'niet in alle opzichten verhelderende ban van de politiek-morele vraag naar goed en fout'. Het Srebrenica rapport toont vele sporen van de wetenschappelijke worsteling die het gevolg was van deze ironische samenloop van omstandigheden. In de klinische inleiding tot het rapport wordt uitsluitend gesproken over de methodologische aspecten van het onderzoek en de toegankelijkheid van de bronnen. De emotionele lading van het onderzoek wordt getypeerd als 'een zeker gevaar' voor de onbevooroordeelde reconstructie van de gebeurtenissen. Ook de term 'emotionalisering', die in het rapport menigmaal opduikt, suggereert een sluipend gevaar van morele oordelen. Benadrukt wordt dat de onderzoekers niet op de stoel van de (straf)rechter hebben willen plaatsnemen en dat het rapport daarom 'grote terughoudendheid met oordelen van politieke aard' heeft betracht.

Over de morele (niet alleen politieke) kwesties die historisch onderzoek in zo'n emotionele context onvermijdelijk oproept, is in het rapport echter nauwelijks iets te vinden. Dat kan dan te maken hebben met Bloms zojuist gememoreerde afwijzing van morele stellingnamen in de geschiedschrijving, maar ik voel dat als een groot gemis. Volgens mij is die afwezigheid van een expliciete reflectie op de morele lading van het Srebrenica onderzoek de grootste zwakte van het rapport. Het heeft geleid tot een te dik en onsamenvattend geheel. Daarmee is de kans gemist om een expliciet kader te scheppen voor morele en politieke oordeelsvorming.

En daar kom ik bij wat in mijn ogen het belangrijkste en interessantste is van onderzoek dat vanuit een hedendaagse politieke of morele behoefte wordt gevoed: de positie van wetenschappers en het resultaat van hun werk. Op welke manier moeten historici die in een dergelijke context onderzoek doen, zich

positioneren in dat hedendaagse debat? Moeten zij zich er actief in mengen, en de lezers duidelijk laten weten wat zij als belangrijkste politieke of maatschappelijke conclusies uit hun werk moeten trekken? Ikzelf houd daar niet zo van, omdat dit al gauw 'getuigeniswetenschap' wordt, waarin de directe politieke boodschap belangrijker is dan de interpretatie van het verleden. Natuurlijk kan het belangrijk zijn dat wetenschappers in politieke of morele discussies hun betekenis hun mening of visie laten blijken, maar dat is niet in de eerste plaats hun functie als zij wetenschappelijk onderzoek doen en de resultaten ervan in het openbaar publiceren.

Moeten zij de politiek-morele context dan negeren en zich zo veel mogelijk buiten die discussie stellen? Dat laatste lijkt de positie van de opstellers van het NIOD rapport geweest. Afgezien van een korte inleiding waarin de gevaren van een publiek debat voor historisch onderzoek worden aangestipt, blijft de relatie tussen het NIOD onderzoek en dat debat onaangeroerd. De suggestie is dat dit debat het wetenschappelijk onderzoek op geen enkele manier heeft beïnvloed. Dat lijkt mij een onbevredigend standpunt. Geschiedenis en sociale wetenschappen in het algemeen zijn onlosmakelijk verbonden met de maatschappij waaruit zij voortkomen. Zowel hun thematiek als de inzichten en concepten waarmee die thematiek wordt geïnterpreteerd, zijn ingebed in bestaande maatschappelijke verhoudingen. Door deze verbondenheid te negeren, heeft het NIOD rapport niet alleen een deel van zijn maatschappelijke zeggingskracht verloren, maar is het ook wetenschappelijk minder interessant geworden. Historici moeten waken voor het ondubbelzinnig partijkiezen in historische of politieke kwesties. Maar zij moeten die context - immers een integraal onderdeel van het historisch onderzoek - ook niet wegmoffelen of onttrekken aan het oog van de lezer. De context bepaalt de vragen en preoccupaties van de onderzoekers, de vorm en toon van de conclusies en zelfs grotendeels de receptie van het onderzoek.

Als we ervan uit mogen gaan dat een transparante onderzoeksmethodologie essentieel is voor de waardering van wetenschappelijk onderzoek, dan is het van groot belang om de invloed van deze contextuele factoren expliciet te vermelden. Dat kan op verschillende manieren. In mijn Zorreguieta onderzoek heb ik ervoor gekozen om de inhoud en betekenis van de categorieën 'goed' en 'fout' in Nederland en in Argentinië te behandelen. Ik heb laten zien dat zowel de interpretatie van die categorieën als hun maatschappelijke context sterk verschillend was in deze twee, voor de thematiek van mijn onderzoek relevante samenlevingen. Hoe je het ook doet, het is mijn overtuiging dat historici hun lezers deelgenoot dienen te maken van hun onderzoeksopzet en dus ook van de keuzes die zij maakten toen zij werden geconfronteerd met morele dilemma's.

Rapporten als over Zorreguieta en Srebrenica, maar bijvoorbeeld ook het monumentale overzichtswerk van Lou de Jong, zijn bedoeld als historische ijkpunten. Zij vervullen een politieke en sociale behoefte naar de vraag om duidelijkheid over historische feiten en mogelijke criteria tot oordeelsvorming. Die rapporten moeten die duidelijkheid ook verschaffen. Niet door schuldigen aan te wijzen of de geschiedenis te vereenvoudigen, maar door aan te geven op welke criteria en met welk soort problemen historische oordeelsvorming plaatsvindt. Reagerend op kritiek op het NIOD rapport lijkt Hans Blom deze kwestie soms te versimpelen. Alsof het zich rekenschap geven van de morele context van historisch onderzoek automatisch zou leiden tot 'j'accuse' geschiedschrijving. Dat lijkt mij fundamenteel onjuist. De samenleving heeft behoefte aan het historische en morele instrumentarium om morele vraagstukken in het heden tegemoet te kunnen treden. Ik ben het volledig eens met Blom dat historici zich niet als moraalridders of ideologische scherprechters moeten opstellen. Maar zij krijgen in de hedendaagse wereld in toenemende mate een rol bij de interpretatie van het verleden en het geven van betekenis aan historische gebeurtenissen die onderwerp zijn van een publiek debat. In bepaalde zin, en zonder het belang van ons vak te willen overschatten, zijn historici de schriftgeleerden van onze tijd. Zij houden het verleden levend, maar zijn ook instrumenteel in het keer op keer herschrijven ervan. Als een deel van dat verleden de samenleving in het heden voor morele of ethische dilemma's stelt, dan kunnen zij worden geraadpleegd om dat verleden te analyseren en te laten zien op welke manieren het geïnterpreteerd zou kunnen worden.

Natuurlijk is het mogelijk om overste Karremans als slachtoffer van de omstandigheden te beschouwen of als iemand die zijn morele plichten verzaakt heeft. Of om Jorge Zorreguieta als morele dader of als simpele uitvoerder te beschouwen. En alles wat daartussenin ligt. Ook kun je lang debatteren over de rol van het slavernijverleden of het kolonialisme in de hedendaagse wereld.

Geconfronteerd met dergelijke dilemma's zal elk mens andere afwegingen maken. Historici moeten niet die keuze voor hun lezers proberen te maken. Zij moeten laten zien dat deze dilemma's direct verbonden zijn met morele en politieke vraagstukken en debatten, die ook hun invloed uitoefenen op het werk en de interpretatie van historici. Zij moeten daarom zo duidelijk mogelijk proberen te maken op welke manier hun eigen interpretatie en uiteindelijke stellingnamen zijn ingebed in die maatschappelijke discussie. Op die manier stelt historisch onderzoek lezers in staat zelf hun eigen afwegingen te maken en hun uiteindelijke standpunt te bepalen.

**Michiel Baud** is hoogleraar Latijns Amerika Studies aan de Universiteit van Amsterdam en directeur van het Centrum voor Studie en Documentatie van Latijns Amerika (CEDLA) te Amsterdam.

**Literatuur:**

**Michiel Baud**, *Militair geweld, burgerlijke verantwoordelijkheid. Argentijnse en Nederlandse perspectieven op het militaire bewind in Argentinië (1976-1983)*. Sdu 2001, 210 blz., € 13,57